UDK: 81'34=811.22+222.1(045) **DOI: 10.56292/SJFSU/vol29_iss3/a206**

KLASSIK FORS VA HOZIRGI TOJIK TILLARIDAGI QISQA UNLILARNING FONOLOGIK QIYOSIY TAHLILI

ТАҲЛИЛИ ФОНОЛОГИИ САДОНОКҲОИ КӮТОҲИ ЗАБОНҲОИ ФОРСИИ КЛАССИК ВА ТОҶИКӢ

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ ФОНОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ КРАТКИХ ГЛАСНЫХ В КЛАССИЧЕСКОМ ПЕРСИДСКОМ И СОВРЕМЕННОМ ТАДЖИКСКОМ ЯЗЫКАХ

COMPARATIVE PHONOLOGICAL ANALYSIS OF SHORT VOWELS IN CLASSICAL PERSIAN AND MODERN TAJIK

Homitov Dilovar Lutfullozoda[1]

[1] **Homitov Dilovar Lutfullozoda** – Докторанти соли дувуми Донишгоҳи давлатии Тирмиз

Annotatsiya

Maqolada klassik fors tilidagi unlilar hozirgi tojik tilidagi unlilar bilan qiyoslangan. Klassik fors tili ozi ikki guruhga bo'lingani sababli bugungi kunda ba'zi so'zlar turli shakllarda yozilib o'qilmoqda. Jumladan hozirgi tojik tili ham turli geosiyosiy sabablar bilan fors tilining janubiy shevalaridan uzoqlashgani va alifboni bir necha marotaba almashtirganligi, shunigdek o'zi alohida doirada boshqa tillar ta'sirida rivojlanganligi sababli klassik fors tilidan anchagina farqlanadi. Bu o'zgarishlar ham fonologik, ham morfologik va ham sintaktiku stilistik sathlarda ko'zga ko'rinadi. Ushbu o'zgarishlarni aniqlash asnosida tilning qaysi yo'nalishga qarab harakatlanayotgani va sabablarini ko'rsatib beradi.

Аннотатсия

Дар мақола садонокҳои форсии классикӣ бо садонокҳои муосири тоҷикӣ муқоиса карда шудааст. Ба далели он ки забони форсии классикӣ ба ду гурӯҳ ҷудо шудааст, имрӯз бархе вожаҳо ба тарзҳои мухталиф навишта ва хонда мешаванд. Аз ҷумла, забони муосири тоҷикӣ ба далели дур шудан аз гӯишҳои ҷанубии забони форсӣ ба далоили мухталифи геополитикӣ ва чандин бор иваз шудани алифбо, аз забони форсии классикӣ тафовути зиёде дорад. Забони ҳозираи тоҷикӣ дар муҳити алоҳида таҳти таъсири забонхои дигар инкишоф ёфтааст. Ин тағйирот дар сатҳи фонологӣ, морфологӣ ва синтаксисӣ ва услубӣ ба назар мерасад. Хангоми ошкор намудани ин тағйирот самтҳои ҳаракати забон ва сабабҳои дигар шуданро нишон медиҳад.

Abstract

В статье сравниваются классические персидские гласные с современными таджикскими гласными. Из-за того, что классический персидский язык делится на две группы, некоторые слова сегодня пишутся и читаются по-разному. В частности, современный таджикский язык сильно отличается от классического персидского языка в силу того, что он отдалился от южных диалектов персидского языка в силу различных геополитических причин и несколько раз менял алфавит, а также развивались в отдельной среде под влиянием других языков. Эти изменения видны на фонологическом, морфологическом, синтаксическом и стилистическом уровнях. Во время обнаружения этих изменений он показывает направление, в котором движется язык, и причины.

Abstract

The article compares classical Persian vowels with modern Tajik vowels. Due to the fact that the classical Persian language is divided into two groups, some words are written and read in different ways today. In particular, the modern Tajik language is very different from the classical Persian language due to the fact that it has moved away from the southern dialects of the Persian language due to various geopolitical reasons and has changed the alphabet several times, as well as it has developed in a separate environment under the influence of other languages. These changes are visible on phonological, morphological, and syntactic and stylistic levels. During the detection of these changes, it shows the direction in which the language is moving and the reasons.

Kalit so'zlar: *klassik fors tili, hozirgi tojiktili, janubiy shevalar, sharqiy shevalar, unli, qisqa unli, fonema, fonologiya, fonologik oppozitsiya, qiyosiy tahlil.*

Вожаҳои калидӣ: *форсии классикӣ, тоҷикии муосир, гӯишҳои ҷанубӣ, гӯишҳои шарқӣ, садонок, воки кӯтоҳ, фонема, овошиносӣ, нишонаҳои фарқкунанда, таҳлили муқоисавӣ.*

Ключевые слова: *классический персидский, современный таджикский, южные диалекты, восточные диалекты, гласный, краткий гласный, фонема, фонология, фонологическая оппозиция, сравнительный анализ.*

Key words: *classical Persian, modern Tajik, southern dialects, eastern dialects, vowel, short vowel, phoneme, phonology, phonological opposition, comparative analysis.*

МУҚАДДИМА

Забонҳои форсӣ, дарӣ ва тоҷикии имрӯза, ки ба гурӯҳи забонҳои эронӣ мансубанд, дар асрҳои миёна форсӣ ё дарӣ номида мешуданд. Рӯдакӣ, Фирдавсӣ, Саъдӣ, Румӣ, Чомӣ ва дигарон бо ин забон адабиёти азим эҷод кардаанд. Аммо аз асри XVII бо сабабҳои сиёсиву иҷтимоӣ равобити адабии ин забонҳо суст шуда, то имрӯз тафовут байни онҳо дар сатҳи намоён пайдо шудааст. Феълан форсӣ забони давлатии Эрон, дарӣ яке аз ду забони давлатии Афғонистон ва тоҷикӣ забони давлатии Тоҷикистон аст.

Дар натиҷаи ҳукмронии қавми турк (сафавӣ) дар қаламрави Эрон дар давоми садсолаҳо забони гуфтори форсӣ зери таъсири забонҳои туркӣ тағйир ёфт[7, 11-19] ва забони адабии хаттӣ шакли классикии худро нигоҳ дошт. Дар ибтидои асри XX ба адабиёт ва васоити ахбори омма калимаҳои гуфтугӯӣ ворид шуданд. Гурӯҳе аз рӯшанфикрони Эрон ба наздик кардани забони мардумӣ ба забони адабӣ шурӯъ мекунанд. “Парвиз Н.Хонларӣ дар осори бахшида ба забони форсӣ А.А.Деҳҳодо, М.Муин ва дигарон дар мақола ва лугатномаҳои худ таъкид мекунанд, ки ғанӣ гардонидани забони адабӣ аз ҳисоби ибораҳои забони мардумӣ як раванди муфид ва зарурист”[8, 67]. Ба ин тартиб, забони адабии муосири форсӣ аз забони форсии классикӣ ва тоҷикӣ тафовут пайдо кард.

Чунон ки академик Бобочон Гафуров гуфтааст, “... ду давлати бузурги Осиёи Миёна — хонии Хуқанд ва аморати Бухоро дар солхои 1864—1868 аз дасти русхо маглуб шуданд”[3, 330]. Русҳо кӯшиш мекарданд, ки оҳиста-оҳиста фарҳанги худро дар сарзаминҳои забтшуда муаррифӣ намоянд ва то андозае муваффақ ҳам шуданд. То даҳаи охири садаи XX забони русӣ забони дуюми тоҷикон гардид. Дар натиҷа дар забони тоҷикӣ низ баъзе дигаргуниҳо ба амал омад. Садриддин Айнӣ дар ғанӣ ва тағйири забони адабии имрӯзаи тоҷик низ саҳм гузоштааст. Яъне нависанда дар деҳот гаштугузор карда, аз шева ва лаҳҷаҳо вожаҳоеро, ки барои бисёриҳо фаҳмоанд, ба забони адабӣ ворид мекунад. Забон ва гӯишҳои классикии тамоми мардуми тоҷикро ба кор бурда, беҳтаринашро муаррифӣ кардааст”.

МЕТОДҲО ВА ТАҲЛИЛИ АДАБИЁТ

Далелҳои боло ва дар асри XX ба хатти лотинӣ дар солҳои 1928-1940, хатти кириллии русиасос баъд аз соли 1941 (панҷ маротиба дар солҳои 1953, 1972, 1998, 2011 ва 2021 тағйиру таҳрир ёфт) гузаштани тоҷикон низ забони форсии классикӣ ва тоҷикиро аз ҳамдигар дур кард. Дар ин ҷой садонокҳои форсии классикӣ ва садонокҳои тоҷикии муосир муқоиса карда мешавад. Барои ин вожаҳое аз осори Саъдии Шерозӣ «Гулистон»[18, 234], Ҷалолуддини Румӣ «Маснавии маънавӣ»[9] ва Фирдавсӣ «Шоҳнома»[15] мавриди омӯзиш қарор гирифтаанд. Барои омӯзиши вижагиҳои имлоӣ ва орфоэпии шакли форсии классикӣ аз луғатҳои мӯътабари «Бурҳони қотеъ»-и Муҳаммадҳусайн бини Халафа-т-Табрезӣ[21, 287] ва «Ғиёс ул-луғот»-и Ғиёсуддин[5, 882] истифода шудааст. Барои мушаххас кардани хусусиятҳои имлои забони тоҷикӣ аз «Фарҳанги имлои забони тоҷикӣ»[14, 300] ва санҷиши имлои онлайни калимаҳои тоҷикӣ аз сомонаи http://kumitaizabon.tj/tg/tajik-spell-checker?tid= истифода шуд.

Забони форсии классикӣ се садоноки кӯтоҳ дорад: /а/, /у/, /и/. Азбаски садонокҳои кӯтоҳ дар хатти форсии классикӣ навишта нашудаанд, дар гӯишҳои мухталиф дар миёни мардумони мухталиф ба таври мухталиф талаффуз мешаванд. Аз ин рӯ, транскрипсияи вожаҳо дар ин пажӯҳиш ба манобеъи муътабар, вожаҳое, ки ба забони адабии форсии классикӣ ворид шудаанд, муқоиса карда шудааст.

Бисёре аз пажӯҳишгарон бар ин назаранд, ки садонокҳои форсии классикӣ ва тоҷикӣ ба ҳам наздиканд ва сифатҳои онҳо дар шакли зерин тағйир ёфтааст[10, 20; 19, 18; 7, 11-19; 2, 28-34]:

Классик форс тили	ī i	ē	a	ā	u ū	ō
Тожик тили	I	ê	a	ô	u	ů

Аммо ин тағйири садонокҳо дар форсии классикӣ ва тоҷикии муосирро пурра инъикос намекунад.

МУҲОКИМА ВА НАТИҶАҲО

Забонҳои форсии классикӣ, форсии муосир, тоҷикии муосир ва дарии кобулӣ аз ҷиҳати сохти садонок ба форсии миёна шабоҳат доранд. Он дорои се ҷуфт вокҳое мебошад,

ки муддати хеле тӯлонӣ истифода шуда, аз ҷиҳати дарозӣ фарқ мекунанд: /a-ā/, /i-ī/, /u-ū/[10, 20].

Фонемаи кӯтоҳи форсии классикӣ /a/ дар аксари мавридҳо дар тоҷикии муосир тағйир наёфтааст.

Забони форсии классикӣ	***Забони тоҷикии муосир***
Abjad	*abjad*
Abīr	*abīr*
Adib	*adīb*
Aynak	*aynak*
Tārak	*tārak*

Дар форсии классикӣ фонемаи кӯтоҳи /a/ ҳамеша кӯтоҳ талаффуз мешавад, аммо дар тоҷикии муосир ин садои ноустувор буда, дар баъзе мавридҳо дарозтар талаффуз мешавад. Яъне дар забони тоҷикӣ садонокҳои ноустувор дар ҳиҷоҳои заданок ва безада ба таври дигар талаффуз мешаванд. Масалан, дар калимаҳои якҳиҷоӣ пурра талаффуз мешавад: айб, ақд, амр, асп, дарҷ, даф, айн, парӣ, байт, айш, ахд, гам, газ, асо, хар, шайх, шарм, панд, ақл. , карк, лак, тахт, чарх, базм...

Инчунин фонемаи /a/ дар ҳиҷоҳои бе таъкид кӯтоҳ шуда, дар баъзе мавридҳо бо садои ҳамсадоҳои пешин ҳам мепайвандад ё аз байн меравад. Масалан: palang-pelang, paranda-pranda, nahang-nhang, basēĉ-bseĉ, maqsud-mqsud...

Фонемаи кӯтоҳи /a/ дар форсии классикӣ низ дар забони ҳозираи тоҷикӣ дар ҳиҷоҳои заданок ва дар вожаҳои заданоки шеърҳо тӯлонӣ талаффуз мешавад. Дар исмҳои ҳозираи тоҷикӣ зада ба ҳиҷои охирин меафтад[16, 74]. Масалан: бадан, алаф, падар, балда, паҳлав, буссад, гуҳар, гамза, Манижа, ғӯза, Дар-и-ча...

Фонемаи кӯтоҳи /a/ дар форсии классикӣ дар баъзе мавридҳо ба фонемаи ноустувор /и/ табдил ёфтааст. Дар байни онҳо бо ду нишонаи фарқкунанда вуҷуд дорад.

Мутобиқи ҷойивазкунии забон аз мавқеи мобайни забон ба пеши забон иваз шудааст ва мувофиқи бардошта шудани забон ба ком мавқеи бардошти поён ба бардошти боло иваз шудааст. Ҳамчунин фонемаи /a/ дар забони ҳозираи тоҷикӣ дар ҳиҷоҳои кушоди безада сифаташро бештар тағйир медиҳад. Дар ин маврид ин садонок бисёр кӯтоҳ мешавад ва ҳатто ба фонемаи /i/ ҷойи худро медиҳад. Ин тағйирот боиси ин тафовутҳо миёни форсии классикӣ ва тоҷикии муосир мегардад: zamistān- zimistôn, birādar-barôdar[16, 74].

ЗФК	***ЗТМ***
Xarāj	*xirôj*
Bayābān	*biyôbôn*
pa(i, u)drūd	*padrud*
harāt	*hirôt*
Anda(g)ĵān	*Andijôn*
Fi(a)ŝār	*fiŝôr.*

Фонемаи кӯтоҳи форсии классикӣ /a/ дар забони тоҷикки муосир ба фонемаи устувори /ê/ табдил ёфтааст.

Забони форсии классикӣ	***Забони тоҷикии муосир***
ma'da	*mê'da*
naft	*nêft*
avastā	*Avêstô*
Bayastān	*bêsutun*
Ahyā	*êhyô.*

Ҳамин тавр, дар байни /a/-/ê/ нишонаи фарқкунанда вуҷуд дорад, ки бо ду аломат фарқ мекунад. Мутобиқи ҷойивазкунии забон мавқеи байни забон ба пеши забон, мувофиқи бардошти забон бар ком бардошти поён ба бардошти миёна иваз шудааст. Фонемаи кӯтоҳи форсии классикӣ /a/ дар забони тоҷикии муосир ба фонемаи ноустувори /u/ низ табдил ёфтааст:

ЗФК	***ЗТМ***
Saxun	*suxan*
Yāsamin	*yôsuman*
Garg	*gurg*

Bayastān	*bêsutun*

Дар байни /a/-/u/ ду нишонаи фарққунанда мавҷуд аст. Мувофиқи тағйирёбии забон мавқеи байни забон ба қафои забон, мувофиқи бардошти забон ба ком бардошти поён ба бардошти боло иваз шудааст. Метавон гуфт, ки тағйироти /a/-/u/ бо сабабҳои гуногун ва таъсири гӯишҳо шудааст. Қавитарин вариантҳо дар гӯишҳои мардум дар замони ҳозира ҷойгоҳи худро нигоҳ доштааст.

Дар забонҳои форсӣ корбурди садонокҳои кӯтоҳ ба ҷои садонокҳои дароз ба ҳадде роиҷ шудааст, ки ҳатто муайян кардани воқеан кӯтоҳ ё дароз будани фонемаро дар вожа мушкил аст. Хусусан, табдили фонемаи /ā/ ба фонемаи /a/ маъмул аст. Онҳо ҳатто наметавонанд ба маънои калима таъсир расонанд.

māh	*mah*
šāh	*šah*
dahān	*dahan*
kāh	*kah*
gāh	*gah.*

Дар пасманзари ин тағйирот гоҳо дар мавқеи /a/-и забони форсии классикӣ имрӯзҳо дар забони тоҷикӣ фонемаи /ô/ истифода бурда мешавад. Инчунин дар баъзе вожаҳои форсии классикӣ тахфифи фонологӣ ба вуҷуд омадааст. Одатан калимаҳои фонемаи тахфифшуда дар забони паҳлавӣ бештар вомехӯранд. Масалан, фонемаи /a/ дар забони форсии классикӣ дар баъзе мавридҳо тахфиф шудааст ва дар забони имрӯзаи тоҷикӣ бидуни як фонема истифода мешавад[6, 41-42]:

ЗФК	***ЗМТ***
Abē-šumār	*bêšumôr*
Abar	*bar*
Abē	*bê*
Azēr	*zêr*
Azērā	*zêrô.*

Яке аз далоили тағйироти зиёди фонемаи /a/ дар форсии классикӣ кӯтоҳӣ ва аз ҳад зиёд кӯтоҳ шудани он дар ҳиҷоҳои безада аст. Сабаби дуввум, таъсири гӯишҳои мухталиф дар форсии классикӣ аст. Зеро дар худи ҳамон забони форсии классикӣ ин фонема бо вариантҳои мухталиф навишта ва хонда шудааст. Сабаби сеюм ин аст, ки шоирон шаклро барои мазмун қурбонӣ мекунанд. Ба ибораи дигар, барои дурустии вазни арӯз ва қофияи дурусту бомазмун ҳамин гуна қурбониҳо роҳ додаанд. Аммо ин тағйирот боиси вайрон шудани маънӣ нагаштааст. Дар забони форсии классикӣ фонемаи /a/ дучори ҳодисаи ҷойивазкунӣ шуда, дар намунаҳои адабиёти муосири тоҷик ба таври васеъ истифода шудааст. Бо ин вожаҳоеро низ пайдо кардан мумкин аст, ки ба ҳодисаи ҷойивазкунӣ дучор шудаанд ва дар забони тоҷикии муосир истифода намешаванд: *[sipas-aspas].* Дар ҳоли ҳозир дар тоҷикии муосир шакли [*sipas*] истифода мешавад ва шакли [*aspas*] мавриди истифода нест.

Садоноки дигари кӯтоҳ дар форсии классикӣ фонемаи кӯтоҳи /*i*/ аст. Ин фонема боқимондаи фонемаи кӯҳнаи эронии /*i*/ мебошад[22, 32]. Аксари фонемаи /*i*/ дар забони тоҷикии муосир сифати худро нигоҳ доштааст. Аммо он дар баъзе давраҳои рушди ҳазорсолаи худ ба дигаргуниҳо дучор шудааст. Ин фонема низ аз сабаби набудани ифода дар хат ва кӯтоҳӣ тағйир ёфтааст. Тавре маълум аст, алифбои забони форсии классикӣ бар пояи алифбои арабӣ сохта шуда, дар алифбои арабӣ ҳарфи кӯтоҳи /*i*/ ба шакли касра ё зер навишта шудааст. Ин аст, ки фонемаи кӯтоҳи /*i*/ дар форсии классикӣ бо зер ишора шудааст, аммо ҳаракатҳо дар хатти форсии классик инъикос намеёфтанд. Масалан, калимаи “منت” *[minnat]* ё “موجب” *[mōjib]* ҳарду бо зер ишора шудаанд: *i-a.*

ЗФК	***ЗТМ***
Pidar	*padar*
Dilāl	*dalôl*
Dijla	*dajla*
j(i)ahān	*jahôn*
dirēγā	*dareγô*

Ҳама ба ҷуз калимаи охирин, ки дар боло оварда шудаанд, исмҳое мебошанд, ки зада ба ҳиҷои охирин доранд. Маълум аст, ки табдили фонемаи /i/ ба фонемаи /a/ танҳо дар ҳиҷои безада ба амал меояд. Дар байни онҳо ду нишонаи фарқкунандаи фонологӣ вуҷуд дорад. Мувофиқи ҳаракати забон мавқеи пеши забон ба байни забон, мувофиқи бардошти забон ба ком мавқеи бардошти боло ба бардошти поён иваз шудааст.

Дар баъзе мавридҳо фонемаи кӯтоҳи /i/-и форсии классикӣ ба фонемаи ноустувор, сатҳи баланд, пасизабонии /u/[16,50] *[miŝk – muŝk]* ва фонемаи устувор, пешзабонӣ, бардошти миёнаи /ê/[16,50] табдил ёфтааст*:[mihān–mêhôn], [Bādb(i)īzan-bôdbêzan]*. Ба гуфтаи В.С.Расторгуева, дар тамоми гӯишҳои забони тоҷикӣ қабл аз фонемаҳои /'/ ва /h/ фонемаи форсии классики /i/ ба /ê/ (бештар дар калимаҳои иқтибосии арабӣ) табдил ёфтааст[11,19].

Садоноки дигари кӯтоҳ, пасизабонӣ ва бардошти боло дар форсии классикӣ фонемаи /*u*/ аст[10,20]. Фонемаи /*u*/ боқимондаи фонемаи ҳиндуаврупоии /*u*/ дар форсии классикӣ аст. Ба ин фонема низ таъсири замон расида, вале дар аксар маврид кӯтоҳ будани худро нигоҳ дошта, дар забони тоҷикӣ низ ҳамчун фонемаи ноустувор, пасизабонӣ, бардошти болои /*u*/ нигоҳ дошта шудааст:*u-u*

ЗФК	***ЗТМ***
kunjišk	*gunjišk*
buz	*buz*
γuttī	*quttī*
surud	*surud*
kursī	*kursī*

Дар баъзе вожаҳои форсии классикӣ фонемаи /*u*/ дар забони тоҷикии муосир ба фонемаи /a/ табдил шудааст. Сабаби ин метавонад таъсири лаҳҷаҳои гуногун бошад: *u* – а

ЗФК	***ЗТМ***
Bulda	*balda*
Zubān	*zabôn*
Suvārān	*savôrôn*
Bussud	*bussad*
pa(i, u)drūd	*padrud*

Дар ин ҷо сифати пасизабонӣ ба байнизабонӣ, бардошти болои забон ба бардошти поён табдил ёфта, дар байни онҳо нишонаи фарқкунанда ба вуҷуд меояд, ки бо ду аломати фонологӣ фарқ мекунад.

Дар баъзе мавридҳо садоноки кӯтоҳ, пасизабонӣ, бардошти болои /*u*/-и форсии классикӣ дар забони тоҷикии муосир ба фонемаи устувор, бардошти миёна, байнизабонии /ů/ табдил ёфтааст:*[u – ů*

ЗФК	***ЗТМ***
gu(ō)sfand	*gůsfand*
γuza	*γůza*
mujib	*můjib*
ru(y)	*rů(y)*
Anduh	*andůh*
Su'bān	*Sů'bān*

Бояд гуфт, ки дар забони тоҷикии муосир то ҳол ба тавофуқ нарасидаанд, ки дар вожаҳои иқтибосии арабӣ фонемаи /u/ пеш аз фонемаҳои /'/ ва /h/ ба кадом шакл /*u*/ ё /ů/ талаффуз кунанд. Аммо тибқи шакли охирини пешниҳодкардаи "Кумитаи забон ва истилоҳоти назди ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон" дар ҳолатҳои пеш аз фонемаҳои /'/ ва /h/ омада фонемаи /*u*/ навишта мешавад[1]. Дар забони тоҷикии муосир фонемаи /*u*/ дар калимаҳои иқтибосии арабӣ, ки пеш аз /'/ ва /h/ омадаанд, ҳамчун /ů/ талаффуз мешавад. Зеро дар натиҷаи мутобиқшавии чандинсола фонемаҳои таркиби калимаҳои иқтибосшуда сифатҳои худро тағйир дода, ба забони иқтибоскунанда мутобиқ мешаванд. Аммо талаботи имрӯзаи забони тоҷикӣ ин аст, ки онро тавре ҳаст, қабул кунем ва ба эътиқоди аксари муҳаққиқон ба ҷои /*u*/ пайдо шудани фонемаи /ů/ натиҷаи ҳамин дузабонӣ аст. Яъне ин дигаргуни дар гӯишҳои тоҷикони бо ӯзбекҳо якҷонишин ба вуҷуд омадааст ва дар натиҷаи таъсири забони ӯзбекӣ ба вуҷуд омадааст[13,3]. Ҳамчунин бояд гуфт, ки тоҷикон дар тӯли

садсолаҳо “вови маъруф”-ро дар вожаҳое, ки аз забони арабӣ гирифтаанд, бо “вов-и маҷҳул” талаффуз мекарданд ва онро ба вижа “муфаррас” (муфаррас-вожаҳои арабиро бар қолаби забони тоҷикӣ гузошта талаффуз кардан) гуфта мешуд. Чунончи, муаллифи «Ғиёс-ул-луғот» дар шарҳи вожаи ***мадҳуш*** аз забони арабӣ гирифта чунин менависад: “Мадҳуш-... форсҳо ин вожаро бо «вови маҷҳул талаффуз мекунанд ва онро ба маънои мастӣ, беҳушӣ мефаҳманд”. Ин калимаҳо як навъи тафрис мебошанд. ...форсҳо гоҳо “вови маъруф”-и арабиро бо “вови маҷҳул” талаффуз мекунанд, мисли ***мадҳӯш*** ва ***ғӯта.*** Пас ин як навъ тафрис аст...”[5, 244]. А.Ҳасанов дар мақолаи худ низ пешниҳод мекунад, ки дар мавқеъҳои зикршуда ба шакли /ů/ талаффуз карданро таклиф мекунад. Бо назардошти он, ки баъзе гӯишҳо дар ин мавқеъ фонемаи /u/-ро истифода мебаранд, ӯ пешниҳод мекунад, ки ҳарду вариант қабул карда шавад[17, 15]. Ба назари мо, дар байни ин вариантҳо варианти «вови маҷҳул» имконпазир аст. Зеро табиист, ки ҳар як калимаи иқтибосшуда ба қонуниятҳои дохилии забони иқтибоскунанда мутобиқ шавад. Ба он набояд ба таври сунъӣ таъсир расонид.

Фонемаи форсии классикии /u/ дар баъзе мавридҳои забони ҳозираи тоҷикӣ ба фонемаи ноустувор, пешизабонӣ, бардошти болои /i/ табдил ёфтааст: *u – i.*

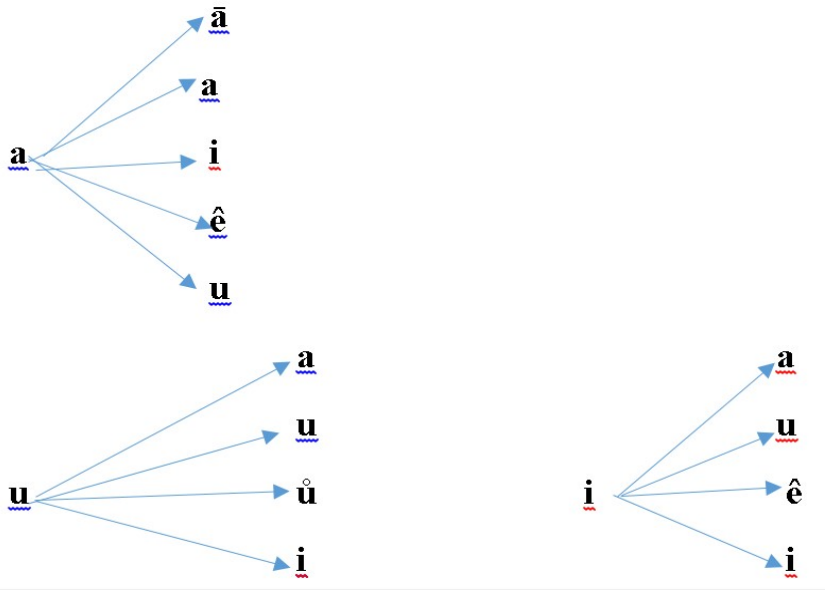
ЗФК	***ЗТМ***
Rusvat	*risvat*
Supāh	*sipôh*
Husāb	*hisôb*
Ustām	*istôm*
Supurz	*sipurz*

Дар ин тағйирот вариантҳои нодири вожаҳои форсии классикӣ ва навъҳои тоҷикии муосир низ ба назар гирифта шудааст. Масалан, вариантҳои Sipah[20, 13428] , hisāb[4, 276] дар форсии классики низ вуҷуд доштанд.

Дар баъзе маворид фонемаи кӯтоҳи /u/ дар форсии классикӣ ба ҳодисаи тахфиф дучор шудаанд:quful - qufl ё ба фонемаи дароз (дароз) /ê/ dulfīn - dêlfin. Вожаи qufl ба далели пайдо шудани ҳодисаи ҷойивазкунии /fl/ дар забони ҳозираи тоҷикӣ qulf талаффуз мешавад ва дар хат ифодаи худро ёфта, маъмулӣ шудааст[16, 94].

ХУЛОСА

Садонокҳои форсии классикӣ аз ҷиҳати сифат ба тоҷикии муосир наздиктаранд. Аммо сифатҳои онҳо дар мавқеъҳои муайян тағйир ёфааст. Аз пажӯҳиши мазкур натижаи дар ҷадвали зеромада ба вуҷуд омад.

РЎЙХАТИ АДАБИЁТ (REFERENCES)

1. https://kumitaizabon.tj/tajik-spell-checker

2. Алимова Х. Форс, дарий, тожик тилларининг шаклланиш босқичлари: умумийлик ва фарқлар. //Шарқшунослик. – Т.: ТошДШИ, 2008. – № 1-2, –В. 28-34.(Alimova Kh. Stages of formation of Persian, Dari, Tajik languages: commonalities and differences. //Oriental studies. - T.: TSUOS, 2008. - No. 1-2, -B. 28-34.)

3. Ғафуров Б.Тоҷикон. 2-қисм. –Душанбе, 2008. –330 с. 870 с. (Gafurov B. Tajikon. Part 2. -Monday, 2008. - 330 p. 870 c)

4. Ғиёсиддин М. Ғиёс-ул-луғот. Ҷилди 1. Таҳияи матн бо пешгуфтор, мулҳақот, тавзеҳот ва феҳристи А. Нуров. - Д.: Адиб, 1988. 480 с.(Ghiyasuddin M. Ghiyas-ul-Lughot. Volume 1. Preparation of the text with a foreword, references, explanations and a list of A. Nurov. - D.: Adib, 1988. 480 p.)

5. Ғиёсиддин М. Ғиёс-ул-луғот. Ҷилди 2. Душанбе, Адиб, 1988. 882 с.(Ghiyasuddin M. Ghiyas ul-logot. 2 vol. Dushanbe, Adib, 1988. 882 p.)

6. Джаббарова М. Ученые записки Худжандского государственного университета им. академика Б. Гафурова. Гуманитарные науки.// Роль стяжения звуков в возникновении вариантности слов в переводческих произведениях X века. Хужанд. 2013. С. 41-42.(Jabbarova M. Scientific notes of the Khujand State University named after. Academician B. Gafurov. Humanities.// The role of contraction of sounds in the emergence of word variance in translation works of the 10th century. Khujand. 2013. S. 41-42.)

7. Қуронбеков А. Классик форс тили ҳамда ҳозирги давр форс, дарий ва тожик тиллари фонемалар тизимининг қиёсий таҳлили//Шарқ классик филологияси. – Тошкент: ТошДШИ, 2009. –Б.11-19.(Kuronbekov A. Comparative analysis of the phoneme system of the classical Persian language and modern Persian, Dari and Tajik languages//Oriental classical philology. - Tashkent: TSUOS, 2009. - P.11-19.)

8. Қуронбеков А. Форс тили лексиколоияси. – Тошкент, 2009. 105 б.(Kuronbekov A. Lexicology of the Persian language. - Tashkent, 2009. 105 p.)

9. Муҳаммад Ҷалолиддин Балхӣ. Маснавии маънавӣ, 6 дафтар, Душанбе, Адиб, 2013.(Muhammad Jalaluddin Balkhi. Masnavi of the moral, 6 books, Dushanbe, Adib, 2013.)

10. Основы иранского языкознания:новоиранские языки. Новоиранские языки: западная группа, прикаспийские языки. Наука. Москва, 1982. 571 с.(Fundamentals of Iranian linguistics: New Iranian languages. New Iranian languages: Western group, Caspian languages. The science. Moscow, 1982. 571 p.)

11. Расторгуева В.С. Опыт сравнительного изучения таджикиских говоров. –М.:Наука, 1964. 188 с. (Rastorgueva B.C. Experience of comparative study of Tajik dialects. –M.: Nauka, 1964. 188 p.)

12. Рустамов Ш. Забони адабии ҳозираи тоҷик. –Душанбе, 1982. 465 с.(Rustamov Sh. The modern Tajik literary language. - Dushanbe, 1982. 465 p.)

13. Саймиддинов Д. Аз меъёрхо ва далелхои илмӣ бояд кор гирифт. Дар иртибот ба имлои «у» кабл аз «ҳ» ва аломати «ъ»//Ҷумҳурият, 3.04.2012. (Saymiddinov D. It is necessary to work from scientific standards and evidence. Regarding the spelling of "u" before "h" and the sign ""//Jhumuryat, 3.04.2012.)

14. Саймиддинов Д.Фарҳанги имлои забони тоҷикӣ. Душанбе, «Шарқи озод», соли 2013.300 с.(Saimiddinov D. Spelling culture of the Tajik language. Dushanbe, "Free East", 2013, 300 p.)

15. Фирдавсӣ. А. Шоҳнома, 12 ҷ, –Душанбе, Адиб, 2007.(Ferdowsi. A. Shahnoma, 12 volumes, Dushanbe, Adib, 2007.)

16. Хаскашев Т.Н. Фонетикаи забони адабии ҳозираи тоҷик, Душанбе-1983, 198 с.(Khaskashev T.N. Phonetics of the modern Tajik literary language, Dushanbe-1983, 198 p.)

17. Ҳасанов. А. Тақдири як садоноки сайёр дар забонҳои эронӣ.//Ученые записки Худжандского государственного университета им. академика Б. Гафурова. Гуманитарные науки. 2013. С 3-18.(Ҳасанов. А. Тақдири як садоноки сайёр дар забонҳои эронӣ.//Ученые записки Худжандского государственного университета им. академика Б. Гафурова. Гуманитарные науки. 2013. С 3-18.)

18. Шерозӣ С. Гулистон. –Душанбе, 2008. 234 с.(Shirozi S. Gulistan. - Dushanbe, 2008. 234 p.)

19. ابوالقاسمی م. دستور تاریخی زبان فارسی. تهران. 433 ص. *(Abolghasemi M. Historical grammar of the Persian language. Tehran. 433 p.)*

20. دهخدا.ا.ا. لغتنامه دهخدا. ج.9 –تهران.1947-1987. ص *13428. (Dehkhoda.A.A. Dehkhoda dictionary. Volume 9 - Tehran, 1947-1987. P. 13428.)*

21. محمد حسین بن خلف التبریزی. برهان قاطع. 5ج. تهران. 1342ه. *(Muhammad Hossein bin Khalaf Tabrizi. Conclusive proof. 5 c. Tehran. 1342.)*

22. مهری باقری. واج شناسی تاریخی زبان فارسی. تهران. نشر قطره. 1380. *306* ص . *(Mehri Bagheri Historical phonology of Persian language. Tehran. Drop publication. 1380. 306 p).*